

Konikpaarden als beheersmiddel voor natuurontwikkeling

Ivanka van den Belt

We kennen ze het beste van de grote kuddes die over de Oostvaardersplassen galopperen. Misschien heeft u ze gezien in de film "De Nieuwe Wildernis". Konikpaarden. Ook in Fryslân hebben we ze lopen en wel in het Nationaal Park Lauwersmeer, een gebied van 5.783 ha dat in 1969 ontstaan is door het afsluiten van de Lauwerszee. Het gebied is onderdeel van het Europese Natura 2000 netwerk, omdat het geheel van open water, moerassen en graslanden het leefgebied vormt voor talrijke vogelsoorten. Het fungeert voor deze vogels als leef-, broed-, rui- en overwinteringsgebied en als rustplaats op de trekroute (Rijksdienst voor Ondernemend Nederland 2015). Waarom heeft Staatsbosbeheer op deze bijzondere plek Konikpaarden ingezet en wat voor effect hebben deze grote grazers op onze natuur?

De eerste Konikpaarden in Nederland

De Konik is een inheems primitief Pools paardenras dat een bijzondere geschiedenis kent. Het stamt af van de Tarpan, een Oost-Europees paard dat tot de 18e eeuw in het wild voorkwam. De opmars van de mens zorgde ervoor dat op een gegeven moment deze dieren alleen nog in het Bialowieza oerbos in Polen voorkwamen. Rond 1780 werden de laatste exemplaren gevangen en overgebracht naar een dierentuin om later geschonken te worden aan de lokale boeren. Domesticatie begon en de paarden raakten genetisch gezien steeds verder verwijderd van hun wilde voorouders. Tot in 1914 twee jonge wetenschappers geïnteresseerd raakten in de dieren. Op hun beurt inspireerden zij Prof. Vetulani om jaren later een fokprogramma op te stellen. Doel was om de overgebleven gemixte rassen zover mogelijk

terug te fokken naar de oorspronkelijke wilde vorm. Het resultaat: het Konikpaard (Izery & Polski 2010).

Het inzetten van dit Konikpaard als natuurlijke begrazer in natuurontwikkelingsgebieden werd voor zover bekend als eerste in Nederland geprobeerd. In de jaren tachtig van de vorige eeuw ontstonden er in Nederland namelijk nieuwe ideeën over natuur. Men begon na te denken over kringlopen, over de natuur als functionerend systeem met groei, dood hout en stront. Men begon te spreken over "wildernis", en ecologen zoals Frans Vera, Wouter Helmer, Harm van de Veen, Hans van der Lans en Gerben Poortinga stonden aan de wieg van deze ontwikkelingen (Wolf 2012). Poortinga was ervan overtuigd dat begrazing onmisbaar was voor natuurontwikkeling en kocht daarom in 1981 op eigen initiatief en op eigen kosten

Figuur 1. Kudde Konikpaarden vertoont natuurlijk gedrag in het Lauwersmeergebied, 5 april 2017 (foto Ivanka van den Belt).

Figuur 2. Begrazingsbeheer met runderen en Konikpaarden in het Lauwersmeergebied, 5 april 2017 (foto Ivanka van den Belt).

drie Konikpaarden. Hij koos voor dit ras omdat het bekend stond als zeer gezond en sterk, zonder gebreken en met volledig en complex natuurlijk gedrag (Poortinga 2005).

Waarom begrazen met paarden?

Bekend was dat paarden gras een stuk korter grazen dan andere grote grazers. Open plekken in de grasmat zijn geschikte plekken voor zaden van verschillende kruiden en gewassen om te ontkiemen (Linnartz 2014). Hierdoor ontstaat meer structurele diversiteit wat vaak een hogere biodiversiteit ondersteunt. Daar komt bij dat paarden veel en vaak op dezelfde plekken grazen. Daarmee verarmen ze enerzijds de grond door het continu weghalen van jong voedingsrijk gras en anderzijds brengen ze door middel van mest weer voeding terug in de grond. De hele kudde mest op vaste plekken, zogenaamde latrines, waar vervolgens niet wordt gegraasd. Er kunnen daardoor lokaal weer ruigtes ontstaan waarin doornige struiken zich kunnen ontwikkelen. Wanneer deze struiken volwassen zijn, bieden ze op hun beurt weer bescherming aan zaailingen van houtige gewassen die anders door begrazing en vertrapping verdwijnen. Al met al ontwikkelt er zich dus een grasland-ruigte mozaïek met een hoge rijkdom aan plantensoorten (Ruifrok 2014).

In het Lauwersmeergebied startte de Rijksdienst voor de IJsselmeerpolders in 1971 op een aantal plaatsen experimenten met begrazen als beheersmaatregel. Deze dienst werd in 1989 opgeheven en de werkzaamheden gingen over naar Rijkswaterstaat. Voor de begrazing werden in het zomerseizoen

runderen, schapen, geiten en paarden ingezet om spontane natuurontwikkeling te beïnvloeden ten gunste van herbivore watervogels, weidevogels en zeldzame duinvalleivegetaties. Het experiment werd als gunstig beschouwd, al werd er wel snel gestopt met de begrazing door geiten en schapen. Het terrein bleek door de natte omstandigheden niet geschikt voor deze dieren. Vanaf circa 1985 is jaarrond begrazing door Konikpaarden (en Schotse Hooglanders) als beheersmaatregel ingezet. Doel was daarbij het behoud van openheid en het tegengaan van zowel struweelvorming als verbossing. Staatbosbeheer nam later het beheer en eigendom over van Rijkswaterstaat en zette het begrazingsbeheer met runderen en Konikpaarden voort (Rijksdienst voor Ondernemend Nederland 2015).

De groeiende kudde

De theorie klinkt als een sprookje, maar het daadwerkelijke effect van begrazing op biodiversiteit wordt in de praktijk grotendeels bepaald door de graasdruk. Het aantal soorten dat gebonden is aan korte, grazige vegetaties zal toenemen bij een stijgend aantal grazers. Omgekeerd zullen soorten met voorkeur voor ruigte, struweel en bos toenemen met afnemende graasdruk (Cosyns 2004). Maar bij een te hoge begrazingsdruk verdwijnt landriet, ruigte en struweel. En hoewel ook daar wel weer bepaalde soorten van profiteren, is het uiteindelijke gevolg dat de biodiversiteit daalt. De dynamiek die de grazers in eerste instantie toevoegen aan een gebied, verdwijnt bij een te hoog aantal grazers (Nijland 2008). Natuur komt in een statische fase terecht die gekenmerkt wordt door geringe variatie in vegetatiestructuur en

een lage soortdiversiteit (Vulink *et al.* 2009).

Normaal gesproken groeit een kudde Konikpaarden constant, omdat het aantal veulens groter is dan het aantal dieren dat sterft. Wanneer natuurlijke processen de ruimte hebben, worden grote grazers zo nu en dan getroffen door een catastrofe die de populatie drastisch doet verminderen. Denk bijvoorbeeld aan voedseltekort, overstromingen of ziekte (Vulink *et al.* 2009). Maar wanneer de ethische vraag de kop opsteekt of men dieren wil zien lijden, krijgen catastrofes niet altijd meer de ruimte die ze nodig hebben om de populatie te verkleinen. Normale wintersterfte door ziekte of voedseltekort in bijvoorbeeld de Oostvaardersplassen zat in 2010 op 24% (Jansen & Van Raaij 2010), terwijl een grote natuurlijke catastrofe wel 75% van een populatie kan doen verdwijnen. En juist deze grote catastrofes zijn wenselijk: de dynamiek neemt weer toe binnen een gebied wat een positief effect heeft op de biodiversiteit (Vulink 2010).

Conclusie

Het inzetten van Konikpaarden kan waardevol zijn voor de ontwikkeling van natuurgebieden. Ze gaan zowel verbossing als struweelvorming tegen en verhogen structurele diversiteit in vegetatie door hun natuurlijk gedrag. Dit kan de biodiversiteit in een gebied ten goede komen. Echter, zolang natuurgebieden omheind zijn en de kudde naar gelang kan groeien, kan dit tevens problemen opleveren. Wanneer de begrazingsdruk te hoog wordt, komt de natuur in een statische fase terecht waarbij de biodiversiteit daalt. Tevens kan er een voedseltekort optreden met alle gevolgen van dien: natuurlijke ziekte en (winter) sterfte zijn zeer discussiegevoelige onderwerpen waar het grote publiek liever niet mee geconfronteerd wil worden.

Zolang er binnen een natuurgebied geen mogelijkheden zijn voor kuddes om weg te trekken bij voedselschaarste of overbevolking en er geen natuurlijke catastrofes plaatsvinden die de populatie drastisch doen verminderen, zal het beheer in moeten grijpen. Periodiek zal een groot deel van de kuddes verwijderd moeten worden om zo de ecologische klok terug te zetten en nieuwe dynamiek te creëren. Echte 'wildernis' met een volledig hands-off beleid lijkt op dit moment in de kleine natuurgebieden in ons land niet haalbaar. Beheer zal een actieve rol moeten spelen om variatie in begrazingsdruk te creëren, om een zo positief mogelijk effect te hebben op de biodiversiteit.

Figuur 3. Merrie met haar veulen, groei van de kudde in het Lauwersmeergebied, 5 april 2017 (foto Ivanka van den Belt).

Literatuur

- Cosyns, E., 2004.** Begrazingsinvloeden op een ecosysteem. Graasbeheer een wondermiddel? Instituut voor natuurbehoud, Brussel.
- Janssen, C. & B. van Raaij, 2010.** Wintersterfte Oostvaardersplassen pakt niet uitzonderlijk hoog uit. De Volkskrant, 2 april 2010.
- Linnarts, L., 2014.** Ecologische onderbouwing begrazing Maashorst. ARK Natuurontwikkeling, Nijmegen.
- Nijland, R., 2008.** Nieuwe Ontwikkelingsvisie Oostvaardersplassen; fictie of feiten? De Levende Natuur, 109(4): 147-149.
- Rijksdienst voor Ondernemend Nederland, 2015.** Natura 2000-ontwerpbeheerplan Lauwersmeer (8). Dienst Landelijk Gebied en Staatsbosbeheer. Ministerie van Economische Zaken, Den Haag.
- Ruifrok, J. L., 2014.** Herbivore-mediated structural diversity of vegetation. University of Groningen / UMCG research database, Groningen.
- Vulink, J.T., 2010.** Tref grote grazers af en toe met ramp. De Volkskrant, 13 april 2010.
- Vulink, J.T., 2009.** De Oostvaardersplassen, deel 2. 40 jaar op zoek naar de gewenste mate van sturing. Forum, 2009 (3): 121-125.
- Wolf, J. A., 2012.** Wildernis in Nederland – tussen droom en werkelijkheid. Masterscriptie Landschapsgeschiedenis, Rijksuniversiteit Groningen, Groningen.

Websites

- Izery, S. & K. Polski, 2010.** De geschiedenis van het ras Konik Polski. www.konikpolski.info
- Nationaal Park Lauwersmeer, 2017.** Nationaal Park Lauwersmeer. www.np-lauwersmeer.nl
- Poortinga, G., 2005.** Lezing over begrazing, NJN-congres Nederlandse Jeugdbond voor Natuurstudie, Grave-land. www.nieuwe-wildernis.nl

*Ivanka van den Belt
Noorderdwarsvaart 141
9201 KJ Drachten
ivankavandenbelt@hotmail.com*